
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

УДК 316.334.3:321

DOI [https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2020.3\(43\).1](https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2020.3(43).1)

С. М. Романчук

кандидат філологічних наук
доцент кафедри романо-германської філології
та порівняльно-типологічного мовознавства
e-mail: svitlor2017@ukr.net, ORCID: 0000-0002-5737-2951
Український гуманітарний інститут
Київська обл. м. Буча, вул. Інститутська, 14, 08292

І. В. Гриненко

кандидат соціологічних наук
заступник завідувача кафедри журналістики
e-mail: i.grinenko@ugi.edu.ua
Український гуманітарний інститут
вул. Інститутська, 14, м. Буча, 08292, Україна

СУЧАСНА ДИСКУРСОЛОГІЯ: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Мета статті – висвітлити дискурс як складний феномен, який «пронизує» різні наукові площини.

Методологія дослідження. У ході дослідження використано такі методи: описовий (для зазначення теоретичних засад роботи); аналізу й синтезу, структурний (для узагальнення та систематизації отриманих даних).

Результати. Зокрема, розглянуто лінгвістичний та соціальний параметри розуміння дискурсу. Особливу увагу приділено дискурс-аналізу як знаку мовного коду, зануреного в соціальне середовище. Його визначають як міждисциплінарну галузь знань, що спирається на соціологію, психологію, розробки штучного інтелекту, етнографію, семіотику, стилістику, філософію. Проаналізовано причини різноманітності підходів до соціологічного аналізу дискурсу, підходи до вивчення проблеми трактування поняття «дискурс», розмежовано значення термінів «текст», «дискурс», «мовлення», з'ясовано категорії, одиниці та структуру дискурсу, а також описано деякі його типологічні риси.

Наголошено на природі дискурсу, яку пов'язано з двома аспектами – прагматичним і когнітивним; обґрунтовано психолінгвістичні параметри дискурсу. Зокрема, охарактеризовано дві позиції: 1) власне лінгвістичну (дискурс як результат); 2) лінгвокогнітивну (дискурс як процес).

Наукова новизна праці полягає в розкритті соціолінгвістичних векторів дискурсу крізь призму його психолінгвістичних параметрів.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані під час комплексних досліджень соціологічної та психологічної природи дискурсу й підготовки фахівців соціологів, психологів і журналістів.

Ключові слова: дискурс, дискурс-аналіз, текст, мовлення, соціолінгвістика.

І. Вступ

Дискурс – складний і багатоплановий феномен, що перебуває в центрі науки в цілому й лінгвістики зокрема. Це поняття розглядають у філософії, семіотиці, соціальній психології, теорії штучного інтелекту, етнографії, літературознавстві, теорії комунікації, а також у різних напрямках лінгвістики: когнітивній лінгвістиці, психолінгвістиці, прагмалінгвістиці, етнолінгвістиці, лінгвоку-

льторології тощо. У різних науках і в різних парадигмах лінгвістики термін «дискурс» має неоднакові значення, що ускладнює проблему трактування дискурсу як лінгвістичного феномену.

Інтерес до дискурсу пов'язують «з інтересом до проблеми особистості (у тому числі мовної особистості), що теоретично оформився в соціальному конструктивізмі, який розглядає комунікацію як соціальний процес побудови світу» [2, с. 21]. У постмодерній філософії термін «дискурс» вживають на позначення утворення, що має мисленнєво-комунікативну природу й належить до типу об'єктів, які можуть бути адекватно інтерпретовані лише у світлі нелінійної парадигми.

В основі теорії дискурсу і семіотика, і соціологія, і соціолінгвістика, і комунікативістика, і політологія, її історія представлена такими іменами, як Л. Альтюссер, М. Бахтін, А. Грамші, Ж. Делез, М. Фуко, Р. Водак, Т. ван Дейк, Т. ван Левен, М. Мейер, Р. Роджерс, Н. Феркло, Л. Чоуліораки та ін. Російські науковці, зокрема А. Алтунян, І. Жукова, В. Карасік, І. Тартаковська, також звертаються до дискурс-аналізу для дослідження проблем соціально-політичної реальності.

Актуальність цієї статті зумовлена тим, що соціолінгвальні аспекти дискурсу є недостатньо дослідженими.

Різноманітність підходів і відсутність офіційно визнаного погляду на соціологічний аналіз дискурсу призвели до плутанини в середовищі тих, хто знайомий із цією практикою соціологічних досліджень. Є принаймні три причини для цього. По-перше, соціологічний дискурс-аналіз визначають як фундаментальну конкретну процедуру аналізу. По-друге, соціологічний дискурс-аналіз вважають такою практикою дослідження, якій бракує строгості, що залежить більшою або меншою мірою від самого аналітика. Нарешті, сумніви існують щодо соціологічного дискурс-аналізу як методу аналізу як такого. А тому фіксується потреба в поясненні того, що являє собою соціологічний дискурс-аналіз, тобто виокремлення його специфіки порівняно з тими видами дискурс-аналізу, які проводять представники інших дисциплін, і назвати ті процедури соціологічного дискурс-аналізу, які присутні в усіх його видах, незалежно від очевидної різноманітності. Як слушно зауважують І. І. Бойко, Л. Д. Климанська, «аналіз дискурсу можна в широкому сенсі визначати як вивчення мови, яка розглядається комунікативно» [4, с. 105]. Будь-який більш докладний аспект визначення, як правило, включає посилання на концепцію мови у використанні, мову над або поза межами речення, мову в ситуаційному або культурному контексті. Залежно від конкретних переконань і приналежності – функціоналізм, структуралізм, соціальний інтеракціонізм, соціального конструкціонізму тощо – вчені віддають перевагу або одній, або іншій позиції з наведеного списку.

II. Постановка завдання та методи дослідження

Мета статті – дослідити різні підходи до вивчення проблеми трактування поняття «дискурс», розмежувати значення термінів «текст», «дискурс», «мовлення», з'ясувати категорії, одиниці й структуру дискурсу, а також описати деякі типологічні риси дискурсу.

У ході дослідження використано такі методи: описовий – для зазначення теоретичних засад роботи; аналізу й синтезу, структурний – для узагальнення та систематизації отриманих даних.

III. Результати

У лінгвістиці термін «дискурс» вживають дуже широко, однак єдиного визначення, яке б охоплювало всі контексти його функціонування, немає. До того ж, питання сутності дискурсу й евристика його аналізу перебувають у стані розробки та уточнення.

Історія сучасної дискурсології починається працею З. Харріса «Аналіз дискурсу» (1952), яка стала програмним документом для нового напрямку в мовознавстві, який пізніше дістав назву дискурсології.

Витоки теорії дискурсу пов'язують із дослідженнями мовного вживання німецькою школою П. Хартмана, П. Вундерліха та ін., із соціолінгвістичним аналізом комунікації американською школою Е. Щеглова, Г. Закса й ін., з логіко-семіотичним описом різноманітних видів тексту французькими постструктуралістами А. Греймасом, Є. Ландовським та ін., а також з моделюванням породження мовлення в когнітивній психології, з описом етнографії комунікації в антропологічних дослідженнях.

Таким чином, виникнення й концептуальне оформлення теорії дискурсу припадає на 60–70-ті рр. ХХ ст., що «обумовлено не тільки прагненням структурної лінгвістики вивести синтаксис за межі речення (Б. Палек, Т. Ван Дейк, В. Дреслер та ін.), розробкою прагматики мовлення (Дж. Остін, Дж. Р. Серль та ін.), наданням дослідженню мовлення соціальних рис (Е. Бенвеніст, М. Бахтін та ін), але й з загальною тенденцією до інтеграції гуманітарних досліджень» [6, с. 6].

У 1970–1980-х рр. почалося розмежування понять тексту й дискурсу. Загальноприйнято вважати, що текст – абстрактна, формальна конструкція, а дискурс – різноманітні види її актуалізації, що розглядають з позицій ментальних процесів та екстралінгвістичних факторів. Тому термін «дискурс» зараз уже не застосовують до текстів, «зв'язки яких не піддаються відновленню з живим життям (наприклад, мертві мови)», оскільки дискурс – це текст, узятий у подієвому аспекті [Там само].

Звернімося до визначень дискурсу швейцарським ученим П. Серіо (що їх наводить у своїй книзі Д. Манжено, цитуючи П. Серіо (1999)), який дає вісім дефініцій, враховуючи різні напрями

лінгвістики й аспекти вивчення обговорюваного поняття: 1) еквівалент поняття «мовлення», тобто будь-яке конкретне висловлення; 2) одиниця, що за розміром більша за фразу, висловлення в глобальному сенсі, послідовність окремих висловлень (граматика тексту); 3) вплив висловлення на його одержувача, внесення висловлення в мовленнєву ситуацію, що включає суб'єкта й адресата, час і місце мовлення (прагматика); 4) бесіда як основний тип мовлення (аналіз діалогу); 5) мовлення, що привласнюється мовцем, на противагу «оповіданню», що розгортається без експліцитного втручання суб'єкта; 6) еквівалент поняття «мовлення» як актуалізація, диверсифікованість на поверхневому рівні, на противагу «мові» як системі мало диференційованих віртуальних значень (дослідження мовних одиниць «у мові» й «у мовленні»); 7) система обмежень, що накладаються на необмежене число висловлень відповідно до певної соціальної чи ідеологічної позиції (напрямок критичного аналізу дискурсу); 8) висловлення/текст із погляду дискурсного механізму.

За цими визначеннями, дискурс ототожнюється з мовленням – на противагу мові, за першим і шостим визначеннями; це – лінійна послідовність висловлень, за другим визначенням; висловлення в комунікативній ситуації, за третім визначенням; у четвертому – поняття дискурсу звужується до діалогу; п'яте належить Е. Бенвеністу, де уточнюється природа дискурсу; у шостому – вводиться поняття соціального контексту, під яким розуміють систему соціальних обмежень/ідеологічних позицій; восьме трактування сповідувала французька школа аналізу дискурсу, у якому до уваги беруть механізми сприйняття й породження дискурсу.

Мовознавці розуміють дискурс у широкому та вузькому значеннях: дискурс – це текст з контекстом, у широкому розумінні; у вузькому – дискурс – комунікативна подія між мовцем і реципієнтом у процесі комунікації.

Наприкінці ХХ ст. термін «дискурс» набув більш широке розуміння. Він став багатозначним, і його тлумачення почало залежати від галузі науки.

Виникла наукова дисципліна, яка досліджує тексти в їх зв'язках із соціумом – аналіз дискурсу. Його визначають як міждисциплінарну галузь знань, що спирається на соціологію, психологію, розробки штучного інтелекту, етнографію, семіотику, стилістику, філософію.

У сучасній науці все більше уваги звертають на соціумну належність дискурсу. Як соціолінгвістичну структуру визначає дискурс Г. Почепцов: «Дискурс – це мовна дійсність, яку покладено на соціальні координати» [9, с. 7].

У «Лінгвістичному енциклопедичному словнику» дискурс визначено як «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та ін. факторами; текст, взятий у подієвому аспекті; мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмів їх свідомості (когнітивних процесах)» [8, с. 136–137].

Природу дискурсу, як правило, пов'язують із двома аспектами – прагматичним і когнітивним.

Прагматичний аспект допомагає з'ясувати ситуацію спілкування, визначати ступінь зв'язності тексту, його комунікативної адекватності, виявляти його імплікації і пресупозиції, можливість інтерпретації, тому дискурс у цьому аспекті має стосунок до живого мовлення [6, с. 10].

Когнітивний аспект звернений до ментальності учасників комунікації, що «дозволяє зрозуміти етнографічні, психологічні, соціокультурні стратегії і тактики, а також правила породження та декодування мовлення в певних умовах, які визначають у дискурсі співвідношення загального і конкретного, нового і старого, експліцитного й імпліцитного тощо» [Там само].

Завдяки останнім дослідженням з психолінгвістики можливе виділення таких двох планів дискурсу: 1) власне лінгвістичний, тобто дискурс як результат; 2) лінгвокогнітивний, тобто дискурс як процес.

З поглядів психолінгвістики, дискурс – це поточна мовленнєва діяльність. Своєрідність визначення дискурсу в них полягає в тому, що під даним поняттям розуміється «вербалізована мовленнєво-розумова діяльність, яка містить у собі не лише власне лінгвістичні, але й екстралінгвістичні компоненти» [6, с. 194] і «яка є сукупністю процесу та результату» [7, с. 203].

Теорія дискурсу як прагматизованої форми тексту бере свій початок у концепції Е. Бенвеніста, який розмежовував план дискурсу – мовлення, що привласнюється людиною, яка говорить, і план оповідання. Під дискурсом учений розуміє «всіляке висловлювання, яке зумовлює наявність комунікантів: адресата, адресанта, а також наміри адресанта певним чином впливати на свого співрозмовника» [3, с. 277].

Синтезуючи різні тлумачення терміна «дискурс», К. Серажим виділила такі основні визначення: 1) «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними чинниками» (Т. Ван Дейк, В. Караулов, В. Петров, І. Штерн та ін.); 2) «текст, узятий у подієвому аспекті» (Н. Арутюнова, Г. Кук, К. Пайк та ін.); 3) «текст, що утворився в процесі дискусії, коли значення «на виході» стає адекватним авторському задуму» (В. Костомаров, Н. Бурвикова та ін.); 4) «сукупність тематично, культурно або інакше пов'язаних текстів, що допускає розвиток доповнення іншими текстами» (А. Баранов, Д. Добровольський та ін.); 5) «спілкування, що розглядається як реалізація певних дискурсивних практик» (М. Фуко, А.-Ж. Греймас, Ж. Куртене та ін.) [10, с. 12].

На підставі проаналізованих наукових праць ми виокремили такі диференціальні ознаки дискурсу: 1) ототожнення з мовленням, що породжується під час комунікації; 2) співвідношення із

суб'єктом; 3) включення в ситуацію спілкування, тобто прагматична складова дискурсу; 4) текст в умовах його творення і сприймання разом із контекстом.

Для того, щоб дати точне визначення терміна дискурс, необхідне відмежування його від суміжних понять, насамперед, таких як «текст» і «мовлення».

Деякі дослідники текст і дискурс розглядають за аналогією до речення й висловлення (Г. Почепцов, Р. Ходж, Г. Кресс та ін.): «При цьому не слід забувати, що на відміну від речення, для тексту не існує ніяких зовнішніх від нього схем, що могли б заповнюватись лексично, тому текст не може розглядатися як суто структурна одиниця» [2, с. 24]. За словами Т. ван Дейка, контекст – визначальна характеристика дискурсу: «...Дискурс не є лише ізольованою текстовою чи діалогічною структурою. ... Це складне комунікативне явище, що містить у собі і соціальний контекст, який дає уявлення як про учасників комунікації (їхні характеристики), так і про процеси продукування і сприйняття повідомлення» [5, с. 113]. Також варто зазначити, що цей науковець не зводить поняття дискурсу лише до усного діалогу (мовлення), як П. Серіо (див. визначення 6), а розповсюджує його й на письмовий текст, який є мовленнєвим витвором, і його розуміння неможливе без певних ментальних процесів і соціального контексту.

Питання співвідношення мовлення та дискурсу вивчала Н. Арутюнова, на думку якої, мовлення – це «конкретне говоріння, що протікає у часі та є втіленням у звукову (включаючи внутрішнє приговорювання) або писемну форму. Під мовленням розуміють як сам процес говоріння (мовленнєву діяльність), так і його результат (мовленнєві твори, що фіксуються пам'яттю чи письмом)» [1, с. 414], а під дискурсом – мовлення, що розглядають як цілеспрямовану соціальну дію, як компонент, який бере участь у взаємодії людей і механізмах їхньої свідомості (когнітивних процесах).

Отже, за Н. Арутюновою, мовлення – це конкретне говоріння, а дискурс – мовлення в контексті соціальної й мисленнєвої діяльності. Таким чином, дискурс можна розглядати як діалогічну та монологічну форми. «Але це не буде класичний діалог, бо принципова діалогічність тексту (його дискурсивність) накладає на нього два різні комплекси прагматичних відбитків: стратегію й тактику адресанта. Шляхи реалізації цих компонентів будуть різними» [11, с. 410].

На нашу думку, дискурс – мисленнєво-комунікативна діяльність, яка відбувається в соціокультурному контексті, є сукупністю процесу й результату.

У лінгвістичних дослідженнях дискурсу існує ще низка проблем, які стосуються предмета й методів аналізу дискурсу, його базових положень і одиниць. Це явище становить об'єкт нової когнітивно-комунікативної парадигми: «Аналіз засад цієї парадигми... свідчить, що вона виходить з ідей нелінійності та конструктивізму, притаманних науці періоду постмодернізму, із системно-діяльностного розуміння мови, мовної свідомості, спілкування як взаємодії, трактує когніцію на базі людського досвіду» [2, с. 105].

У плані методології прагматичні студії дискурсу базуються на «когнітивно-комунікативній дослідницькій парадигмі», поєднанні мисленнєво-комунікативних аспектів спілкування, «визнанні активної ролі і мовця, і слухача у формуванні дискурсу», «тлумаченні дискурсивних значень як конструйованих мовцем і слухачем у дискурсі» [2, с. 116].

Щодо об'єкта і предмета вивчення дискурсу, це – «багатогранна мовно-когнітивно-комунікативна предметно-пізнавальна сфера», яку І. Шевченко визначає трьома аспектами: 1) «аспектом мовного використання»; 2) когнітивним аспектом; 3) соціально-прагматичним аспектом [2, с. 106].

Категорії дискурсу й категорії тексту схожі, адже текст – результат дискурсу, один із складників комунікативного процесу, що призводить до створення єдиної структури – тексту. «Категорії дискурсу екстраполюються і на категорії тексту-результату, і на такі, що характеризують дискурс-процес» [2, с. 108].

Категорії дискурсу, як і категорії тексту, інтегровані одна в одну, що ускладнює їх розмежування. Серед них досить умовно виділяються категорії, притаманні більше тексту як результату дискурсивного процесу: когезія, когерентність, прийнятність, інформативність, інтенційність, адресатність, ситуативність, інтертекстуальність тощо, а також категорії дискурсу як процесу: інтердискурсивність, метакомунікативність, зміна ролей, комунікативні принципи тощо [2, с. 109].

Найбільш широкими, конструктивними ознаками дискурсу визначаються тематична, стилістична і структурна єдність дискурсу.

Щодо одиниць дискурсу, то школа конверсаційного аналізу вважає одиницями дискурсу: розмову, топік, послідовність, суміжну пару, репліку. Серед одиниць дискурсу дослідники виділяють комунікативну взаємодію, трансакцію, обмін, хід, комунікативний акт.

Мінімальною одиницею комунікативної дії визначають комунікативний акт, а одиницею комунікативної взаємодії – обмін.

Структура дискурсу є «ієрархією одиниць, перелічених за ступенем зменшення: мовленнєва подія (...), трансляція (...), крок (...), хід (...), мовленнєвий акт (...)» [2, с. 116].

Отже, мінімальною одиницею дискурсу потрібно виділяти мовленнєвий акт – мовленнєву взаємодію мовця й реципієнта «для досягнення певних перлокутивних цілей мовця шляхом конструювання ними дискурсивного значення у ході спілкування» [2, с. 113]. Поєднані в послідовність мовленнєві акти утворюють мовленнєвий хід, хоча мовленнєвий хід може складатися і з

одного мовленнєвого акту. Зв'язані мовленнєві ходи в послідовність становлять мовленнєвий крок, або обмін. Послідовність мовленнєвих кроків – трансляція – відповідник поняття (мікро)діалогу в мовленні. Найбільшим елементом структури дискурсу є мовленнєва подія – закінчене мовленнєве спілкування, розмова, що в мовленні відповідає (мікро) тексту.

За структурою мовознавці поділяють дискурс на простий і складний. Прикладами складних дискурсів можуть бути парламентські слухання або дебати з певної проблеми, що тривають кілька днів поспіль, адже категоріальні ознаки протягом усього часу розгортання зберігаються.

Щодо проблеми типології дискурсу, то велика їх кількість є наслідком того, що в основу класифікацій покладено різні принципи.

Так, в інституційному дискурсі В. Карасик виділяє такі підтипи: науковий, масово-інформаційний, політичний, релігійний, педагогічний, медичний, військовий, юридичний, дипломатичний, діловий, рекламний, спортивний тощо.

Виходячи з екстралінгвістичних умов і цілей спілкування в певній сфері суспільної діяльності й лінгвальних характеристик тексту, А. Кожин, О. Крилова, В. Одинцов пропонують типологію, яка практично збігається з функціональними стилями: дискурс науковий, офіційно-діловий, газетно-публіцистичний, розмовно-повсякденний.

Існує поняття національних видів дискурсу, наприклад, український, тобто такий, що здійснюється українською мовою представниками українського національно-лінгвокультурного суспільства.

Мовознавці вважають, що «статична типологія дискурсу є багатостороннім явищем, де повнота опису залежить, з одного боку, від розробленої на цей момент критеріальної бази... З іншого боку, системність дискурсу зумовлює можливість виділення не тільки типів, а й окремих підтипів дискурсу» [2, с. 234–235].

За провідними критеріями дискурсу співавтори І. Шевченко й О. Морозова виділяють типи й підтипи дискурсу. За формою вони виділяють дискурси усний і письмовий. За видом мовлення – монологічний і діалогічний. За адресатним критерієм – інституційний і персональний типи дискурсу. «За умов різних загальних настанов, комунікативних принципів реалізуються аргументативний (переговори, обмін думками), конфліктний (лайка, сварка, бійка тощо) та гармонійний (унісон) типи дискурсу» [2, с. 235]. За соціально-ситуативним параметром ці дослідники виділяють такі підтипи інституційного дискурсу: політичний, адміністративний, юридичний, військовий, релігійний, медичний, діловий, рекламний, педагогічний, спортивний, науковий, медичний тощо. Значені мовознавці звертають увагу на окремі властивості адресанта й адресата, що зумовило виділення ними певних комунікантів і груп: за соціально-демографічними критеріями вони виділяють дитячий, підлітковий, а також дискурс людей похилого віку, або жіночий і чоловічий дискурси тощо; за соціально-професійним – шахтарів, моряків тощо; за соціально-політичним – дискурс окремих партій. За функціональністю й інформативністю дискурсу розрізняють інформативне й фактичне спілкування. За формальним і змістовим критеріями у функціонально-стильовому аспекті виділяють дискурси за жанрами й реєстрами мовлення: художній, публіцистичний або офіційний, неофіційний тощо.

Дискурс-аналіз з погляду соціології – це дослідницька програма, вбудована в соціологічну традицію з метою вивчення дискурсивного конструювання символічних порядків. Дискурс постає як мова, текст, обговорення, візуальний образ, використання символів, які мають використовуватися акторами за визначеними соціальними інструкціями, і, отже, дискурси можна вважати реальною соціальною практикою. Дискурс-аналітичні дослідження пов'язані з реконструкцією процесів, які відбуваються в соціальному конструюванні, об'єктивації, комунікації та легітимізації структур значень в інституційній сфері на публічних аренах. Нас цікавлять процеси, які стосуються процесів соціальної проблематизації та аналізу соціальних наслідків цих процесів.

Зважаючи на те, що в сучасній науці на соціумну приналежність дискурсу все більше звертається увага, і дискурс визначають як комунікативно-прагматичну одиницю, ми беремо типологію за сферами комунікації: політичний, економічний, освітньо-науковий, релігійний, спортивний тощо.

IV. Висновки

Таким чином, можна зробити висновок, що таке різнопланове поняття, як «дискурс», не можна розглядати в якомусь одному аспекті, воно інтегрує в собі різні підходи, це – складний когнітивно-комунікативний феномен. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність протікає в широкому соціокультурному контексті, є сукупністю процесу й результату. У методології та предметній сфері дискурсу відбиваються прагматичні студії. Проблема типології дискурсу базується на відсутності певного принципу класифікації. Не всі типології логічні за будовою, що пов'язують з поки що не набраним емпіричним матеріалом.

Соціологів цікавить те, що стосується процесів соціальної проблематизації та аналізу соціальних наслідків цих процесів – дискурс-аналіз з погляду соціології знання є свого роду знаряддям, яке дозволяє втілити ці аналітичні ідеї. У подальшому ми вбачаємо доцільним проведення повномасштабного дискурсу-аналізу для ілюстрації методологічних підходів та процедурних елементів дискурс-аналізу.

Список використаної літератури

1. Арутюнова Н. Д. Речь. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва, 2004. С. 414–416.
2. Безугла Л. Р., Бондаренко Є. В., Донець П. М., Мартинюк А. П., Морозова О. І. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : монографія / за заг. ред. С. Шевченко. Харків, 2005.
3. Бенвенист Э. *Общая лингвистика* : пер. с фр. / под ред. и вступ. Ю. С. Степанова. Москва, 1974. С. 276–279.
4. Бойко І. І., Климанська Л. Д. Соціологічна версія дискурс-аналізу. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2014. Вип. 20. С. 104–110.
5. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Москва, 1989.
6. Денисова С. П. Дискурс у сучасних комунікаційних системах. *Дискурс у комунікаційних системах* : зб. наук. ст. Київ, 2004. С. 5–14.
7. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации : курс лекций. Москва, 2001.
8. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва, 2009.
9. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. Київ, 2007.
10. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. Київ, 2002.
11. Скляренко О. Текст та дискурс. Проблематика трактування. *Семантика мови і тексту*: матер. IX Міжнар. конфер. Івано-Франківськ, 2006. С. 409–411.
12. Столярова Л. П., Тьчинская Н. Л. Текст как основное звено в пространстве дискурса. *Дискурс у комунікаційних системах* : зб. наук. ст. Киев, 2004. С. 15–23.

References

1. Arutyunova, N. D. (2004). Rech' [Speech]. *Lingvisticheskij jenciklopedicheskij slovar'*. Moskva [in Russian].
2. Bezugla, L. R., Bondarenko, E.V., Donets, P. M., Martyniuk, A.P., & Morozova, O. I. (2005). *Dyskurs yak kohnityvno-komunikatyvnyi fenomen* [Discourse as a cognitive-communicative phenomenon]. Kharkiv [in Ukrainian].
3. Benvenist, E. (1974). *Obshhaja lingvistika* [General Linguistics]: Trans. with fr. Moskva [in Russian].
4. Boyko, I. I., & Klimanska, L. D. (2014). Sociological version of discourse analysis [Sociological version of discourse analysis]. *Metodolohiia, teoriia ta praktyka sotsiolohichnoho analizu suchasnoho suspilstva*, 20, 104–110 [in Ukrainian].
5. Dake van, T. A. (1989). *Jazyk. Poznanie. Kommunikacija* [Language. Knowledge. Communication]. Moskva [in Russian].
6. Denisova, S. P. (2004). *Dyskurs u suchasnykh komunikatsiinykh systemakh* [Discourse in modern communication systems]. *Dyskurs u komunikatsiinykh systemakh*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Krasnykh, V. V. (2001). *Osnovy psiholingvistiki i teorii kommunikacii* [Fundamentals of Psycholinguistics and Communication Theory]. Moskva [in Russian].
8. *Lingvisticheskij jenciklopedicheskij slovar'* [Linguistic Encyclopedic Dictionary]. (2009). Moskva [in Russian].
9. Pocheptsov, G. G. (2007). *Teoriia komunikatsii* [Communication theory]. Kyiv [in Ukrainian].
10. Serazhym, K. (2002). *Dyskurs yak sotsiolinhvalne yavyshe: metodolohiia, arkhitektonika, variatyvnist* [Discourse as a sociolinguistic phenomenon: methodology, architectonics, variability]. Kyiv [in Ukrainian].
11. Sklyarenko, O. (2006). *Tekst ta dyskurs. Problematyka traktuvannia* [Text and discourse. Problems of interpretation]. *Semantyka movy i tekstu* [Semantics of Language and Text, Proceedings of the IX International Conference]. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
12. Stolyarova, L. P., & Tychinskaya, N. L. (2004). *Tekst kak osnovnoe zveno v prostranstve dyskurasa* [Text as the main link in the space of discourse]. *Dyskurs u komunikatsiinykh systemakh: zb. nauk. st.* Kiev [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 12.03.2020.

Received 12.03.2020.

Romanchuk S., Grinenko I. Modern Discoursology: Sociolinguistic Aspect

The purpose of the article is to reveal discourse as a complex phenomenon that «permeates» various scientific planes.

Research methods. *During the study, the following methods were used: descriptive (to indicate theoretical background); analysis and synthesis, structural (to summarize and systematize the data obtained).*

Results. *In particular, the authors draw attention to the linguistic and social parameters of discourse understanding. Particular role in the article is given to discourse analysis as a sign of the language code, immersed in the social environment. It is defined as an interdisciplinary field of knowledge, based on sociology, psychology, development of artificial intelligence, ethnography, semi-*

otics, stylistics, philosophy. The paper also analyzes the reasons for the diversity of approaches to sociological analysis of discourse, approaches to the study of the problem of interpretation of the concept of «discourse», delimits the meaning of the terms «text», «discourse», «speech», clarifies the categories, units and structure of discourse, and describes some its typological features.

In the article, the authors emphasize the nature of discourse, which is related to two aspects – pragmatic and cognitive. Next, they substantiate the psycholinguistic parameters of discourse. In particular, two points of view are characterized: 1) proper linguistic, that is, discourse as a result; 2) linguocognitive, that is, discourse as a process.

Novelty. The scientific novelty of the work is to uncover the sociolinguistic vectors of discourse through the prism of its psycholinguistic parameters.

Practical significance. The results of the study can be used in complex studies of the sociological and psychological nature of discourse and in the training of sociologists, psychologists and journalists.

Key words: discourse, discourse analysis, text, speech, sociolinguistics.

Романчук С. М., Гриненко І. В. Современная дискурсологии: социолингвистический аспект

Цель статьи – раскрыть дискурс как сложный феномен, который «пронизывает» различные научные плоскости.

Методология исследования. В ходе исследования использованы следующие методы: описательный (для указания теоретических основ работы); анализа и синтеза, структурный (для обобщения и систематизации полученных данных).

Результаты. В частности, рассмотрены лингвистический и социальный параметры понимания дискурса. Особое внимание уделено дискурс-анализу как знаку речевого кода, погруженного в социальную среду. Его определяют как междисциплинарную область знаний, опирающуюся на социологию, психологию, разработки искусственного интеллекта, этнографию, семиотику, стилистику, философию. Проанализированы причины разнообразия подходов к социологическому анализу дискурса, подходы к изучению проблемы трактовки понятия «дискурс». Разграничено значение терминов «текст», «дискурс», «речь». Раскрыты категории, единицы и структура дискурса, а также описаны некоторые его типологические черты.

Отмечена природа дискурса, которая связана с двумя аспектами – прагматичным и когнитивным; обоснованы психолингвистические параметры дискурса. В частности, охарактеризованы две точки зрения: 1) собственно лингвистическая (дискурс как результат); 2) лингвокогнитивная (дискурс как процесс).

Научная новизна полученных результатов состоит в раскрытии социолингвистических векторов дискурса через призму его психолингвистических параметров.

Практическое значение. Результаты исследования могут быть использованы при комплексных исследованиях социологической и психологической природы дискурса и подготовки специалистов социологов, психологов и журналистов.

Ключевые слова: дискурс, дискурс-анализ, текст, речь, социолингвистика.